

ZGORNJE GORENJSKE

Društvo za cerebralno paralizo

Datum: 13. julij 2016

POROČILO O 16. PRAZNIKU ŽETVE PŠENICE S SRPI V KITNEM VRHU S PIKNIKOM

Kraj Zagradec (za gradcem) je slikovita vas na visoki skalni terasi levega brega Krke, ki jo zaznamujejo slapovi reke Krke. Od obilice mlinov in žag ter fužin starega železarskega naselja Fužine danes obratuje le še elektrarna na vodni pogon (1924) in edini valjčni mlin v zgornjem toku reke Krke. Mlin poganja elektrika iz lastne male hidroelektrarne, meljejo in prodajajo pa prvovrstno domačo moko iz vseh vrst žit. Na južnem delu naselja se nahaja romarska cerkev Marijinega brezmadežnega spočetja v njej pa je zanimiva marmornata prižnica, ki je bila tja prestavljena iz Stiškega samostana. V Krajevni skupnosti Zagradec velja omeniti še baročno cerkev sv. Martina v Valični vasi, ki bila grajena z romanskimi osnovami ter kasneje gotizirana in barokizirana. Kot zanimivost lahko omenimo, da v njej hranijo poganski rimski žrtvenik, ki ga je dal postaviti nekdanj domačin, kasneje pa rimski vojak in inženir Publius Maximius. Na Vinski gori pod Valično vasjo, ki sicer leži ob nekdanji rimski cesti je tudi kapela sv. Jožefa, ki jo odlikuje tloris štiriperesne deteljice. Zgrajena je bila leta 1680, prečudovit oltar sv. Jožefa pa je iz leta 1711. Ob rimski cesti leži tudi vas Kitni Vrh, ki je najstarejše naselje v teh krajih in kjer vsako leto prirejajo tradicionalno Žetev pšenice s srpom. Že klas dozoreva, skor' žetve bo čas. Tako nosi naslov 16. tekmovanje v žetvi pšenice s srpom, ki jo pripravljata TD Zagradec in vaščani Kitnega Vrh. V preteklosti so žito najprej pokosili, nato pa so ga naložili na voz in ga odpeljali do kmetije, kjer je stekel nadaljnji postopek. Tradicionalna oblika žetve je zahtevala veliko število poljedelskih delavcev in žetev je bila tudi družaben dogodek v kmečkem okolju, povezan z mnogimi ljudskimi običaji, ki v dobi mehanizacije izginjajo. V slovenski, nekoč zelo poljedelski deželi je včasih osmi mesec pomenil čas velike žetve s srpom. Od tod tudi ime veliki srpan. To je mesec, ko je nekdanj bilo že večino sena, krme za živino in žita, ki je bilo glavna prehrambna sestavina ljudi, pospravljenega. Spravilo pridelkov je bilo od nekdanj praznično in posebno opravilo. Potekalo je po določenem redu, vsakdo je imel določeno svojo vlogo pri delu, lepše se je tudi obleklo in hrana je bila boljša in praznična. Prihod in uporaba različnih strojev sta vsekakor olajšala in skrajšala delo kmeta, vendar je žal s tem začela zamirati in izginjati bogata dediščina običajev in načina življenja slovenskega podeželja.

V nedeljo 10. julija 2016 smo se v jutranjih urah odpravili na pot proti Dolenjski natančneje v Kitni Vrh. Naš prvi postanek smo naredili na Bencinskem servisu Ljubljana AC - Barje jug, kjer so nas prisrčno sprejeli in postregli z donacijo čajev in kav. Vsak udeleženec je dobil Študentski sendvič, ki jih je doniralo podjetje Don Don d.o.o. Kranj. Pot smo nadaljevali do Kitnega vrha, kjer je Turistično društvo Zagradec v sodelovanju z vaščani Kitnega Vrha pripravlja že tradicionalno 16. občinsko tekmovanje v žetvi pšenice s srpom. Ob prihodu nas je prisrčno sprejel predsednik društva Slavko Blatnik s katerim smo si ogledali vas. Razložil nam je, da je kraj Zagradec (za Gradcem) slikovita vas na visoki skalni terasi levega brega Krke, ki jo zaznamujejo slapovi reke Krke. Od obilice mlinov in žag ter fužin starega železarskega naselja Fužine danes obratuje le še elektrarna na vodni pogon (1924) in edini valjni mlin v zgornjem toku reke Krke. Mlin poganja elektrika iz lastne male hidroelektrarne, meljejo in prodajajo pa prvovrstno domačo moko iz vseh vrst žit. Na južnem delu naselja se nahaja romarska župnijska cerkev Marijinega brezmadežnega spočetja v njej pa je zanimiva marmornata prižnica, ki je bila tja prestavljena iz Stiškega samostana. V Krajevni skupnosti Zagradec velja omeniti še baročno cerkev sv. Martina v Valični vasi, ki je bila grajena z romanskimi osnovami ter kasneje gotizirana in barokizirana. V njej hranijo poganski rimski žrtvenik, ki ga je dal postaviti nekdanj domačin, kasneje pa rimski vojak in inženir Publius Maximius. Na Vinski gori pod Valično vasjo, ki sicer leži ob nekdanji rimski cesti je tudi kapela sv. Jožefa, ki jo odlikuje tloris štiriperesne deteljice. Zgrajena je bila leta 1680, prečudovit oltar sv. Jožefa pa je iz leta 1711. Ob rimski cesti leži tudi vas Kitni Vrh, ki je najstarejše naselje v teh krajih in kjer vsako leto prirejajo tradicionalno žetev pšenice s srpom. Krajski Zagradca in okolice prirejajo številne prireditve med katerimi velja izpostaviti vsakoletni Gregorjev sejem v Zagradcu, vselej pa jih znajo popestriti s pestrim kulturnim, pevskim, glasbenim in športnim dogajanjem. Naš ogled smo začeli v vaškem parku. Izvedeli smo, da je bilo naselje prvič omenjeno v pisnem viru nastalem leta 1167. Takrat je Bertold III., grof Kamniški podaril posestvo Kettendorf v last stiškemu samostanu. Na dvoru so tedaj živeli hlapci in dekle, ki so pasli in redili konje za potrebe poštnih kočij, ki so šle po rimski cesti. Po tem, ko so posest v last dobili menihi, so jo razdelili na grunte, nanje pa naselili hlapce in dekle. Ti so do takrat živeli » na koruzi » menihi pa so jih poročili po zakonih vere. Sprehodili smo se po vasi in naleteli na posebno ulico, kjer so hiše okrašene s freskami z verskimi podobami, ki jih je okoli leta 1900 naslikal slikar Jug. Slikal je za prenočišče ali malico, ko mu je zmanjkalo denarja za barve, je prosil za nekaj denarja, nato pa spet slikal za malico in prenočišče. In že smo prišli do fasade polne starega orodja. Vaščan Marko Mohorič je namreč zbiratelj tovrstnih starih predmetov, ki jih razstavlja kar na fasadi starega hleva in tako privablja poglede mimoidočih. Večina orodja je s podstrešja njegovega hleva, nekaj so mu ga podarili iz Ljubljane, nekaj pa ga je pridobil z izmenjavami z drugimi zbiralci. Prijazni gostitelj nas je pogostil s sokovi in cvičkom. Nato smo se ustavili na prizorišču dogajanja, kjer so nas postregli s Kitensko pogačo. Hm, bila je odlična. Za konec smo se sprehodili okoli velike kotanje z vodo imenovane ribnik Luža, ki nas spominja na čase, ko je v vasi Fužina obratovala fužina in so na območju Kitnega Vrha kopali železovo rudo, kasneje pred prvo svetovno vojno pa tudi rjavi premog, a so kopanje kmalu opustili. V nadaljevanju smo se preizkusili v žetvi s srpom ter vezanjem v snope. Poučili so nas, da v slovenski, nekoč zelo poljedelski deželi je včasih osmi mesec pomenil čas velike žetve s srpom. Od tod tudi ime veliki srpan. To je mesec, ko je nekdanj bilo že večino sena, krme za živino in žita, ki je bilo glavna prehrabna sestavina ljudi, pospravljenega. Spravilo pridelkov je bilo od nekdanj praznično in posebno opravilo. Potekalo je po določenem redu, vsakdo je imel določeno svojo vlogo pri delu, lepše se je tudi obleklo in hrana je bila boljša in praznična. Še pred šestdesetimi leti je bila večina dela pri košnji, žetvi in mlatvi opravljena ročno, zato je delo potekalo in trajalo dlje. Spravljanje poljskih pridelkov je bilo tako v času, ko težkega kmečkega dela še niso opravljali s stroji ne le delo ampak tudi vaški praznik. To je bil čas, ko je zemlja vračala za kmetov trud. Žetev je bila nekdanj povezana z vrsto šeg, katerih korenine segajo še daleč v pogansko preteklost. Žanjice na primer niso smele pljuvati v roke v katerih so držale srp, saj bi se tako lahko zamerile dobrim vilam in žal ženam, ki so v davnih časi rade pomagale pri žetvi. Žal ali žalik žene so nasploh rade pomagale in svetovale kmetom, če so ti bili spoštljivi in prijazni do njih, če so jim ponudili kdaj kaj dobrega za pod zob ali če so lahko kdaj poležale v njihovi postelji iz katere jim je visela njihova dolga kita. Stara ljudska

pripoved pravi, da je neki kmet, ki ni imel nikogar, ki bi mu pomagal pri žetvi, žel sam od jutra do večera. Nekega večera, ko res ni več mogel je glasno zajokal. Njegovo žalost in jok so slišale žalik žene. Ko je naslednjega jutra prišel na polje je bilo vse žito požeto in snopje zloženo v kope. Tako so se ga dobre žalik žene usmilile in bile kasneje tudi nagrajene s hlebcom kruha. Pri žetvi so si sosedje pomagali. Navsezgodaj so žanjice prišle na njivo in so začele žeti. Po navadi so žanjice žele vse v eni vrsti. Če je bilo žito poležano so za prvo določili najspretnjšo žanjico, ki je vodila žetev, druge pa so se zvrstile za njo. Vse delo so po navadi žanjice opravile same s srpom. Najprej so požele nato naredile povresla tako imenovane zvite snope bilk in nato zvezale snope. Ko je žanjica požela prvi snop žita, ga je dvignila k nebu, kar je še ostanek starega zahvalnega daritvenega obredja. Zadnji snop pa se je imenoval baba v njem naj bi tičal žitni duh. Po žetvi ga je bilo treba ubiti, da bi ob letu skupaj z naravo spet vstal v novo življenje. Babo so ubili tako, da so z roko udarili po snopu. Moški so zlagali snope na voz in pazili, da se ta ne bi prevrnil, ker bi to bila sramota, ki bi se slišala daleč naokoli. Na dan žetve so gospodinje pridno pekle kolače in pripravljale likofe to so pojedine, ki so sledile žetvi in so morale biti bogate, da bo prihodnje leto spet bogata žetev. Klasi, ki so ostali po žetvi na njivah so bili žrtveni darovi žitnemu duhu in so z njimi zagotovili dobro letino za prihodnje leto. Po navadi so jih pobrali otroci iz revnih družin temu pa se je reklo paberkovanje. Požeto žito se je nato sušilo na kozolcih. Včasih je bila na sprednji strani kozolca vrezana podoba kozla iz lesa, imenovana božji kozel. Na njegove roge so obesili snop pšenice in ga tam pustili do nove žetve. V tak kozolec naj ne bi udarila strela. Kozel je bil namreč žival posvečena Perunu poganskemu bogu groma in strele. Ko je bila žetev mimo je bilo treba žito posušiti v kozolcu in na vrsto je prišla mlatev. Tudi tukaj so sosedje pomagali drug drugemu. Iz domačije je odmeval zvok cepcev, vrtljivih dvodelnih palic, ki so jih mlatiči vrteli nad snopjem žita in močno udarjali po njem ter tako ločevali zrnje od slame. Ob tem je bila nekaj posebnega pesem cepcev posebno če je mlatilo več mlatičev. Ta pesem se je slišala po vasi tudi do tri tedne. Takrat se je slišal poseben glas in ritem in natanko se je dalo razbrati ali so mlatili eden, dva ali štirje mlatiči. Enega samega mlatiča se je slišalo bolj dolgočasno z daljšimi časovnimi presledki: "" Pok, pok, pok ... "" Če sta mlatila dva, je bilo slišati: " Pika pok, pika pok, pika pok ... " Štirje mlatiči pa so dajali drugačen ritem: " Pika poka, pika poka, pika poka ... " Mlatiči so bili moški in tudi ženske. Velikokrat so se selili od kmetije do kmetije, če tam ni bilo dovolj domačih ljudi za to delo. Za mlatiče je morala biti na mizi boljša hrana, za svoje delo pa so po navadi za plačilo dobili še hlebec belega kruha ali celo pogačo za domov. Po končani mlatvi je bilo treba zrno še ločiti od plev in nato še žito odnesti v mlin. Za sproti je gospodinja zmlela zrnje tudi sama doma, na ročnem mlinu ali žrmljah. V istem času, ko je bilo na polju zrelo žito je bil tudi čas za košnjo trave. Tudi to je bilo delo, ki ga je opravljala cela vas in so ga spremljale številne šege in navade. Vsi vaščani so skupaj kosili travo en dan na enem, drugi dan na drugem travniku. Gospodar je določil dan košnje in kosci so se pri njem zbrali zgodaj zjutraj še pred sončnim vzhodom, ko še ni bilo rose. Kosci so se na travniku postavili v vrsto prvi je bil " prednjak " po navadi gospodar, njegov sin ali zet ali najboljši kosec. Vsi kosci so istočasno zamahnili s koso zaostajati ni smel nihče, ker bi bila sramota, če bi ga sosed prekosil. Na vsakih dvajset korakov so se ustavili in nabrusili kose z oslo, ki so jo nosili za pasom. Med brušenjem so srknili iz putriha lesene posode, ki jo je fantič nosil po travniku in je bila polna vina, jabolčnika ali vode. Gospodinja je že zelo zgodaj zjutraj prinesla na travnik zajtrk in se zelo potrudila, saj stari pregovor pravi: " Kakor se koscu streže, tako mu kosa reže ". Jerbas je bil po navadi poln kuhanega zelja, boba, zabeljenih žgancev in še česa. Dopoldne, ko rose več ni bilo so nekateri kosci odšli domov, nekateri pa so pomagali grabiti dekletom, grabljicam, ki so prišle na travnik. Ni bilo vseeno za kom je dekle grabilo. Fant je dekle, ki jo je imel rad ali bil zaljubljen vanjo povabil, da grabi za njim. Včasih so tako zapeli: " Frišna rosa, ojstra kosa, rada reže travnike. Lepa dečva, zauber dečva, rada grabi za menoj ". Kosci in grabljice so opoldan že težko pričakovali " južino ", ki so jo prinesli z domačije. Domača hči je vsakemu pripela šopek rož, zvezan z rdečim trakom, kar naj bi odganjalo zle duhove in uroke. Po obilnem kosilu je sledil počitek in popoldne spet preobračanje sena, ki so ga nato zvečer zgrabili v kope, da ga zjutraj ne bi zmočila rosa ali pa so ga že isti večer spravili v kozolec. Zadnji voz je bil po navadi zadaj naložen visoko in spredaj nizko. Zadaj na kupu so sedele grabljice s harmonikarjem in visoko slamnato postavo imenovano baba. Voznik v narobe

oblečenem suknjiču je veselo pokal z bičem in prepeval: " Mi smo babo pripeljali, vi za likof boste dali ". Gospodar je seveda dal za obilno pojedino ali likof. Tistemu, ki mu je uspelo ukrasti z zadnjega voza pest sena in ga doma vreči na žerjavico, naj bi se izpolnila skrita želja. Košnja je bila dolgotrajno opravilo, posebno če je nagajalo vreme. Zato so bili veseli, ko so peljali domov zadnji voz sena in so šaljivo rekli, da " babo peljejo ". S tem so povedali, da je košnje konec. Zadnji voz je vedno moral biti velik, da bo prihodnje leto obilna košnja in veliko sena. V današnjem času je prihod in uporaba različnih strojev vsekakor olajšala in skrajšala delo kmeta, vendar je žal s tem začela zamirati in izginjati bogata dediščina običajev in načina življenja slovenskega podeželja. Za košnjo se danes uporabljajo kosilnice za sušenje in spravilo sena obračalniki in nakladalniki, za žetev pa kombajni. Nič več srpov, kos in cepcev. S pomočjo prijaznih domačinov smo se tudi mi preizkusili v žetvi. Odpravili smo se do njive, kjer smo z ročno koso (srpom) kosili pšenico, ki smo jo nato spravili v snope natančno tako kot so to počeli nekoč. Ko smo imeli vso pšenico v snopih smo jo zložili na staro prikolico, ki so jo s traktorjem odpeljali kakih 200 m stran do mlatilnice. Videli smo ropotajočo mlatilnico s katero so mlatili požeto pšenico. Nastajali so kupi sena. Vmes pa so nam pokazali še kako poteka žetev danes s kombanom. Zatem smo odšli do Andrejkatove domačije, kjer so nam pripravili okusno piknik kosilo. Po kosilu smo si ogledali 16. občinsko tekmovanje v žetvi pšenice s srpom. Kljub hudi vročini so se tekmovalci trudili in pokazali številnim obiskovalcem, da še niso pozabili kako se je želo v starih časih. Lepo število žanjic in žanjcev prijavljenih na tekmovanje je nestrpno pričakovalo žreb parcel velikih dvanajst kvadratnih metrov. Na tekmovanju je bila tudi komisija, ki je ocenjevala čas, ki so ga tekmovalci porabili za žetev, ocenjena pa je bila tudi trdnost in poravnost snopa ter čistost požete parcele. V posebni kategoriji so člani komisije izbrali naj žanjico in naj žanjca, ki ju komisija izbira izven tekmovalnega dela, kar pomeni, da čas njune žetve ne igra odločilne vloge, pač pa sta pomembni izvirnost obleke in opreme ter pravilen in natančen način žetve, ki odražata tradicionalno podobo žanjcev in način njihovega dela. Po končani žetvi je sledila razglasitev rezultatov zmagovalk in zmagovalcev, ki so bili tudi ustrezno nagrajeni. Za dobro vzdušje je poskrbel ansambel Divja Kri. Nekateri naši člani so tudi zaplesali. Dobre volje smo se v večernih urah odpravili proti domu.

Namen ogleda 16. Praznika žetve pšenice s srpom ter piknikom je bil v prvi vrsti, da se spoznamo med seboj, družimo ter zabavamo, obujanje starih običajev, ki v določenih predelih Slovenije izumirajo, po drugi strani pa si izmenjamo izkušnje, s tem pa želimo invalidnim osebam pomagati pri vključevanju v normalno življenjsko okolje, naučiti jih samostojnega in neodvisnega življenja ter osamosvajanja od staršev in pridobivanje novih izkušenj v različnih okoljih in situacijah.

Pripravila:
Vanda Hrovatin

predsednik
Jernej Kocjančič

Društvo SONČEK ZGORNJE GORENJSKE je vpisan v register društev, ki ga vodi Upravna enota Jesenice / zaporedna številka : 168 / matična številka : 1173162 / šifra dejavnosti : 94.991 / davčna številka : 52760545 / E - pošta: soncek@telesat.si naslov: Cesta maršala Tita 65 **Jesenice 4270** / telefon : **051 604 - 789** / TRR: 03186 - 1000368041 / Odločba MDDSZ o vpisu v register invalidskih organizacij številka : IO - 017/01

